

Papuk je planina arkadijskih ugođaja, prožimanja različitih aspekata, životni prostor rimokatolika

i pravoslavnih vjernika, Hrvata, Srba i drugih. Tijekom prošlosti njihovi odnosi bili su složeni u rasponu od aktivnog suživota do sukoba.

Treba naglasiti da je bilo znatno više dobrosusjedske solidarnosti nego sukoba. U kriznim situacijama bilo je, s jedne i druge strane, mnogo ljudi koji su suzbijali sukobe. Brojni pisci u svojim književnim djelima opisali su ljepote i strahote Papuka. Ta pomalo tajnovita planina nerijetko je bila zanimljiva znanstvenicima, ponajprije zbog njezinih prirodnih i kulturno-povijesnih znamenitosti. Mitovi i stvarnost prožimali su se u životu stanovnika te slavonske planine.

Žena koju opisuju rečenice ovoga napisa nije bila plemkinja, visokoobrazovana intelektualka, revolucionarka, političarka, književnica... Opismenjivala se kao mlada žena u partizanskim školama po šumama Papuka u trenucima predaha od neopisive patnje koja je bila suputnik njezine obitelji od 1941. do 1945. godine. Bila je vrlo inteligentna s posebnim talentom kazivanja legendi, narodnih priča, izreka i pjesama. Zvala se Marija Bunčić. Po prvome suprugu prezivala se Ćurčija, a po drugome Radivojević. Rođena je 1. travnja 1911. godine u Kamenskome Vučjaku. Nakon udaje živjela je u Kruševu. Imala je tri kćeri i sina.

Njezina muža Nikolu ustaše su odveli u smrt početkom 1942. godine. Tih dana, u prvoj polovici siječnja 1942. godine, ustaše su ubili preko 60 muških osoba iz Kruševa, Šušnjara, Mrkoplja i Kamenskog Vučjaka. Riječ je o stradanju kolone zarobljenika opisane u romanu Slavice Garonje „Parusija, glasovi ispod paprati“ (2018.). Nekoliko dana prije smrtnog stradanja te kolone, ustaše su zapalili Kruševo. To je rodno selo generala Dake Puača. Tada su ustaše, na izrazito monstruozan način, ubili njegova otaca Stojana koji je bio seoski knez. Zločin je izvršen u prisutnosti kneževe male unuke. Stojan je, prema kazivanju preživjelih stanovnika Kruševa, zagovarao pomirljiv odnos prema vlastima NDH. Dan prije paljenja sela i svoje tragične smrti ušao je u svaku seosku kuću i uvjeravao suseljana da nipošto ne bježe te da ne provociraju gnjev ustaške vlasti. Većina seljaka, nesklona oružanom otporu, nakon tragičnih događaja napustili su doktrinu lojalnosti vlastima NDH. Prihvatili su zajednički oružani otpor Hrvata i Srba koji je, pod utjecajem komunista predvođenih Titom, nešto prije prihvatio i zagovarao Stojanov sin, budući general-pukovnik JNA i partizanski narodni heroj Dako Puač. Postupno su se relativna većina Hrvata te gotovo svi Srbi Požeške kotline, na ovaj ili onaj način, našli na strani partizana. Time je, ponajprije zbog vrlo uspješnog političkog djelovanja komunista u srpskim selima, onemogućen razvoj četničkog pokreta u požeškome kraju. Tako su spriječeni mogući masovni osvetnički pokolji nad nevinim hrvatskim civilima u Zlatnoj dolini.

Partizani su smatrali da je njihov donedavni suradnik, poznat po nadimku P., ubijene ljude spomenute kolone prokazao ustašama kao suradnike partizana. Tada se u tajnosti pojavio Dako Puač s namjerom da strijelja P. Odustao je zbog uvjeravanja svoje majke Ane da to ne učini. P. je, sudeći po kazivanju preživjelih stanovnika Kruševa, na početku oružanog otpora, točnije od jeseni 1941. godine, bio uključen u djelovanje gerilske grupe Dake Puača, koja se u prosincu 1941. priključila partizanima pod vodstvom komunista, potom je neko vrijeme surađivao s ustašama, a poslije se ponovno priključio partizanima. Nakon Drugoga svjetskog rata godinama je bio moćan u strukturama lokalne komunističke vlasti na području Požeške kotline, ali na koncu je marginaliziran. Živio je kao umirovljenik u Slavonskoj Požegi. Indikativno je, ali nipošto ne i dokaz o njegovom, stvarnom ili navodnom, prokazivanju svojih susjeda, da su ga vlasti NDH, nakon ubojstva Stojana Puača, postavile za seoskog kneza.

Marija je s djecom bila u zatočeništvu. Poslije je živjela u kući obitelji Lukić u Šušnjarima. Tamo je bila do 1943. godine. Skrivala se s djecom, zajedno s tisućama drugih žena, djece i staraca, po šumama Papuka. Trpjeli su glad, hladnoću, bolesti, a najgore od svega bio je neopisivi strah. Djecu je skrivala u lisičjim jamama. Vijesti o masovnim ustaškim zločinima nad Srbima, Židovima i Romima te o ustaškom teroru nad Hrvatima antifašističke orijentacije, pojačavale su razornu moć straha. Ta trauma dugo je živjela u osobnim sjećanjima i kolektivnom pamćenju. Godine 1968. general Dako Puač pokazao je Josipu i Jovanki Broz važne lokalitete ratnih zbivanja u selima kamenskog kraja. Sveti Augustin je davno napisao: „Kršćanin je u obilju zemaljskih dobara skroman i umjeren. U nemirima je jak i strpljiv“ (Sveti Augustin, „Misli“, Verbum, Split, 2009., str. 42.). Marija je bila izuzetno jaka i strpljiva u nemirnom vrtlogu triju ratova.

Poslije Drugoga svjetskog rata, komunisti su odlučili većinu stanovnika sela kamenskog kraja naseliti u kuće odseljenih i protjeranih Nijemaca. To je za komunističku vlast bilo prihvatljivo jer bi obnavljanje svih uništenih kuća opteretilo državnu blagajnu. Marija nije željela useliti u tuđi dom, ali je na koncu ipak morala. Od 1946. godine živjela je u Kuli. Pojedini lokalni komunistički moćnici nisu je voljeli jer ih je u poratnim godinama, zbog uzimanja obaveze i formiranja seljačkih radnih zadruga, ponekad uspoređivala s ustašama. S Nijemcima, koji su ostali u Kuli, živjela je u dobrosusjedskim odnosima. Nakon smrti drugog supruga, preselila se u Voćin. Godine 1991. morala je otići u izbjeglištvo. Umrla je 21. lipnja 1996. godine u Sremskoj Mitrovici. Pokopana je u Hrtkovcima. Još jedna davno napisana rečenica, iz pera Svetoga Augustina, odnosi se na ljude poput Marije, a takvih je bilo u svim vremenima ljudskoga postojanja: „Zlom ne treba smatrati onu smrt kojoj je prethodio dobar život...“ (Isto, str. 113.) Iako nije čula za Viktora Frankla, u teškim trenucima davala je smisao svojoj patnji.

Marijino kazivanje legendi, narodnih priča, izreka i pjesama zapisivala je njezina unuka, srpska

književnica i znanstvenica Slavica Garonja. Dio narodnih pjesama, koje je Marija kazivala, objavljen je u knjizi „Narodne pesme slavonske granice“ (1987.). Njezina kazivanja publicirana su u knjizi „Narodne priče sa Papuka“ (1996.). Marija je glavni lik dvaju romana Slavice Garonje, a to su: „Povratak u Arkadiju“ (2014.) i „Parusija, glasovi ispod paprati“ (2018.).

Marija Ćurčija Radivojević bila je predstavница usmene kulture s Papuka. U knjizi „Narodne priče sa Papuka“, prema riječima Slavice Garonje, „... sačuvano je, iako pozno i pred njihovo iščeznuće, dosta tih osobina: patina minulih vekova, arhaičan jezik, način života, verovanja i toponimi kraja...“ Nekoliko rečenica dalje, nastavila je: „Kratke narodne priče sabrane u ovoj knjizi rezultat su savremenog sakupljačkog rada i tvore knjižicu specifičnu po tome, što su sve priče sabrane ovde, rezultat pamćenja iz glave jednog kazivača. Sve ove prozne zapise karakteriše kratkoća i svedenost na najbitnije elemente radnje, opise likova, dijalog, poentu. Možda su to nekad i bile veće, razvijenije pripovedne celine, ali vreme i pamćenje kroz generacije svelo ih je na kraju našeg veka samo na ono najbitnije. Time nije umanjena njihova vrednost, naprotiv, kroz srezanost izraza otkrivamo izuzetnu ekspresivnost i 'skupoću' jezika u njima, visokog literarnog naboja.“ Po Slavici Garonji, riječ je o pričama sela kamenskog kraja. To su priče o natprirodnim pojavama, svakodnevnom životu, odnosima muževa i žena, priče prožete erotskim motivima... Posebno je istaknula priče s „mitološkim slojevima u sebi (Suđenice, Mora, Tri grešne duše, Truljo i Mjesec), sa jezikom visoke estetičnosti i snažnom umetničkom poentom“. Tu su i priče o vjerovanjima i svecima, koje je svojevremeno zapisao i Vuk Stefanović Karadžić, ali i niz dotada nepoznatih priča prenošenih usmenom predajom.

U većem broju tih priča navedeni su i stihovi. Spomenuta znanstvenica smatra da je možda riječ o pjesmama koje su tijekom vremena transformirane u kraće prozne forme. Možda su to bile, prema riječima Slavice Garonje, „šire priče iz čijih poenti su nastajali stihovi koji su se potom zasebno odvajali i prerasli u samostalne poslovice. U ovim slučajevima srećemo zaista interesantan primer međuzanrovskog prožimanja usmenih vrsta u narodnom pamćenju.“

Za detaljnije upoznavanje životnoga puta i rada Marije Ćurčije Radivojević, preporučujem spomenute knjige na koje sam se oslanjao pišući ovaj esej. Osim toga, tekst se temelji i na nizu razgovora s Marijinom kćeri Dragicom Garonjom te unukom Slavicom, gospodinom M. L., J. L., M. R. i J. Z. O Mariji Ćurčiji Radivojević pisao je i poznati pisac Dragan Lakićević.

Bila je jedan u nizu zaboravljenih bisera Zlatne doline. Takvih talentiranih pojedinaca, bez formalnoga obrazovanja, bilo je, prema mojim saznanjima, u većini hrvatskih i srpskih sela požeškog kraja. Neki od njih ostali su zapamćeni, a njihova kazivanja zabilježena perom stručnjaka, ali mnogi su utonuli u potpuni zaborav.

Vinko **Tadić**, prof.

